

Weten wat er staat

Onderzoek: digitaal oefenen kan begrijpend lezen verbeteren

Geschiedenis is een talig vak. Tekstbegrip is daarom een belangrijke vaardigheid. Veel leerlingen, met name in de brugklas, hebben echter moeite met het begrijpen van informatieve teksten. Daar kan iets aan gedaan worden. Een onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen toont aan dat zelfstandig digitaal oefenen met begrijpend lezen vooral zwakke lezers kan helpen. Docenten blijven daarnaast een belangrijke rol vervullen in de ontwikkeling van de leesvaardigheid van hun leerlingen.

Marlies ter Beek rondt bij de Rijksuniversiteit Groningen een promotieonderzoek af naar het stimuleren van begrijpend lezen met een digitale leeromgeving bij geschiedenislessen in de brugklas van het vo. **Marie-Christine Opdenakker, Marjolein Deunk** en **Jan-Willem Strijbos** zijn haar begeleiders. Marie-Christine Opdenakker was tevens projectleider van het door het NRO gefinancierde onderzoeksproject.

¹ Joyce Gubbels, Andrea Netten en Ludo Verhoeven, *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland: PIRLS 2016* (Expertisecentrum Nederlands, Radboud Universiteit, 2017).

² Remco Feskens, Hans Kuhlmeier en Ger Limpens, *Resultaten PISA-2015 in vogelvlucht: Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen* (Cito, Arnhem 2016).

³ Aleid Truijens, 'Kinderen niet goed leren lezen is verwaarlozing', in: *De Volkskrant*, 31 mei 2019.

⁴ Sharon Vaughn et al., *Improving reading comprehension and social studies knowledge in middle school* (Reading Research Quarterly, 48 (1), 2013), pp. 77-93.

⁵ Annemiek Smale-Jacobse en J. Timmerman, *Lezen met begrip in leeslessen en geschiedenislessen* (GION, Rijksuniversiteit Groningen, 2015).

Het afzetgebied van de Griekse nijverheid werd veel groter door de kolonisatie. Athene exporteerde bijvoorbeeld vazen, juwelen, wijn, honing en natuurlijk olijven. Griekse handelaren brachten hun handelswaar naar alle kusten van de Middellandse Zee en de Zwarte Zee. Overal in dit gebied zijn resten van Grieks aardewerk teruggevonden.' Dit tekstfragment komt uit een bekende geschiedensimethode voor de brugklas havo/vwo. Op het eerste gezicht lijkt de tekst eenvoudig. Om hem echt te kunnen begrijpen heeft een leerling echter behoorlijke voorkennis en een grote woordenschat nodig. Wat is nijverheid? Wat houdt kolonisatie in? Wat wordt bedoeld met exporteren? Sterke lezers kennen deze woorden of kunnen ze afleiden uit de tekst, maar voor veel leerlingen is dit een lastige passage.

Teksten uit lesmethodes in het voortgezet onderwijs (vo) bevatten vaak veel vakwoorden en hebben een hoge informatiedichtheid. Dit is een groot verschil met de verhalende teksten die leerlingen gewend zijn in het primair onderwijs (po). Uit internationale onderzoeken naar de leesvaardigheid van jongeren blijkt dat in Nederland de gemiddelde scores van tienjarigen de laatste jaren gestaag dalen.¹ Zorgwekkend is het percentage vijftienjarige jongeren met een taalachterstand:

dat steeg van 11,5 procent in 2003 naar 17,9 procent in 2015.² Er is een relatie tussen de houding en het gedrag van leerlingen en hun tekstbegrip. Leerlingen met een laag leesniveau hebben vaak weinig vertrouwen in eigen kunnen. Ook hebben ze weinig motivatie en plezier op school; ze zijn vooral gericht op extrinsieke beloningen ('Ik lees voor een goed cijfer'). Het is daarom niet verwonderlijk dat krantenkoppen steeds vaker de noodklok luiden over het huidige leesniveau van leerlingen.³ Ook deelnemende docenten van het Groningse onderzoek uiten hun zorgen over het leesniveau waarmee hun leerlingen het vo binnenkomen. 'Waar leerlingen tegenaan lopen, is dat ze niet weten wat er achter de woorden schuilt. Ze blijven als het ware aan de oppervlakte zwemmen, terwijl de essentie van de tekst op drie meter diepte ligt,' aldus een docent vmbo-tl.

Leesstrategieën

De leesproblematiek in de brugklassen van het vo vormde de aanleiding voor een driejarig onderzoeksproject. Onder de titel 'Gemotiveerd, Actief en Zelfstandig Lezen' (afgekort 'Gazelle') werd een programma ontwikkeld waarin brugklasleerlingen uit havo/vwo en vmbo-tl zelfstandig informatieve teksten voor het vak geschiedenis moesten lezen, gevolgd door oefenopgaven.

Gazelle

Stem > Geschiedenis > Blok 1 > Week 2 > Vraag 10

Democratie in Athene

Het Nederlandse woord democratie stamt van de Griekse woorden *demos* en *kratos* af. *Demos* betekent 'het volk' en *kratos* betekent 'heerseren' of 'regeren'. Letterlijk betekent democratie dus: het volk regeert. Dat het woord democratie afstamt van het Grieks is niet toevallig. In Athene werd in 508 v. Chr. de democratie geïntroduceerd.

Toch was de democratie in het oude Griekenland mochten alleen burgers stemmen. Maar niet alle burgers. Een burger moest namelijk genoeg geld hebben. Je kon je dus alleen een burger noemen als je genoeg geld had. Alleen volwassen mannen boven waren het ook de mannen die buitenshuis werk lieten in Athene geschieden van de mannen.

Hint

Socrates zou alle vragen gesteld kunnen hebben, maar er is maar één vraag die het meest logisch is bij de inhoud van de hele tekst die je gelezen hebt.

Bekijk het standpunt van Socrates in alinea 5. Welke vraag sluit het beste aan bij zijn uitspraken? Waar zou Socrates een antwoord op willen weten?

Bekijk de tekst. Welke vraag zou Socrates tijdens de volksvergadering het meest waarschijnlijk aan een stemmerman gesteld kunnen hebben om zijn standpunt te onderbouwen?

☐ Bent u wel een Atheens burger?

☐ Uw beroep heeft niets te maken met het besturen van een gebied. Neemt u de juiste beslissing?

☐ Mensen moeten op een houten podium hun standpunten kunnen uiten en zo'n podium maken?

☐ Mensen beschuldigen van het feit dat u ervaring mist in de zaken?

OK

Hoe zeker ben je van je antwoord?

Hierbij mochten ze ondersteunende hints raadplegen over leesstrategieën die van belang zijn bij het lezen en begrijpen van teksten voor het vak geschiedenis. Enerzijds waren deze hints gericht op algemene leesstrategieën, zoals het afleiden van betekenissen uit de tekst. Zo luidde de hint bij vragen over oorzaak-gevolgrelaties in de tekst: ‘Een oorzaak van een gebeurtenis kun je vaak afleiden door het gebruik van woorden als *vanwege* of *doordat*.’ Anderzijds kwamen in de hints ook vakspecifieke leesstrategieën aan bod, zoals het bepalen van de standplaatsgebondenheid van een personage uit de tekst. Onderzoek heeft aangetoond dat het inbedden van leesstrategieën bij het lezen van geschiedenis teksten het tekstbegrip van leerlingen kan versterken.⁴

Uit de resultaten van een eerste studie bleek dat leerlingen die de hints hadden gebruikt na zes weken beter scoorden op tekstbegrip dan leerlingen die dat niet hadden gedaan. Voor zelfvertrouwen en motivatie werden geen significante verschillen gevonden, maar de leerlingen gaven wel aan meer probleemoplossende strategieën toe te passen tijdens het lezen. Interessant was de vergelijking tussen drie groepen leerlingen met verschillende startniveaus: zwakke, gemiddelde en sterke lezers. De aanvankelijk zwakke lezers scoorden na zes weken op hetzelfde niveau als de gemiddelde lezers. Het lijkt er dus op dat leesniveauverschillen tussen leerlingen verkleind kunnen worden door het ondersteunen van het (digitaal) lezen van informatieve teksten met hints. Bij de sterke lezers nam de motivatie daarentegen sterk af gedurende de interventie, waarschijnlijk doordat zij minder behoefte hebben aan deze oefening. Het is dus belangrijk om vast te stellen welke leerlingen baat kunnen hebben bij het oefenen met begripend lezen.

LESTIPS

- Besteed in de les voldoende aandacht aan de **woordenschat** van leerlingen. Ga na welke begrippen zij nog niet kennen of bespreek klassikaal enkele lastige woorden uit een paragraaf. Denk hierbij niet alleen aan vakjargon, maar ook aan **schooltaalwoorden**.
- Maak leesinstructie **expliciet**: leg uit **hoe** of **waarom** leerlingen leesstrategieën kunnen toepassen. Vraag bijvoorbeeld niet ‘Waar gaat deze paragraaf over?’, maar ‘Hoe bepaal je waar deze paragraaf over gaat?’
- Combineer de **vakinhoud** met verschillende **taaldoelen** in het curriculum en stem dit af met andere collega’s uit de sectie of vanuit andere vakken.
- Bepaal het **leesniveau** van individuele leerlingen en ga na welke leerlingen **extra oefening** nodig hebben bij het begripend lezen. Zwakke lezers kunnen hier baat bij hebben, maar sterke lezers zullen hierdoor minder gemotiveerd raken.
- Laat leerlingen **reflecteren** op hun eigen tekstbegrip (cognitie), maar ook op hun eigen gedrag tijdens het lezen (metacognitie).

Voldoende tijd en ruimte

Uit onderzoek is ook gebleken dat het effectief is als een docent voldoende instructie geeft over het gebruik van leesstrategieën in het begrijpen van informatieve teksten.⁵ Dit type instructie kan worden ondersteund door de beschikbaarheid van relevante informatie over het niveau en de vaardigheden van leerlingen. Een tweede studie richtte zich daarom op hoe de leesinstructie van geschiedenisdocenten verrijkt kon worden door hun data uit het Gazelle-programma te verschaffen, samengevat in een overzichtelijk resultatenrapport. De verwachting was dat een training en een uitgebreide handleiding over het vertalen van deze data naar effectieve instructie de lespraktijk van de docenten ten goede zou komen. Verschillende factoren bleken het uitvoeren van dit gedeelte echter te belemmeren. Zo waren er voor ►

Linkerpagina:
Een screenshot uit de leerlingomgeving van Gazelle met daarin een geactiveerde hint.

Een screenshot uit de docentenomgeving van Gazelle met daarin een resultatenrapport.

Gegevens	Zelfinschatting	Hintgebruik	Tijd (min)	Prestatie eerste poging	Prestatie totaal	Oorzaak-gevolg	Ordenen	Perspectief/visie	Verklaring	Vraagstelling	Profiel
Lesaan (Blok 1)	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2	Week 2
▼ Klas B1D	n.v.t.	n.v.t.	20	50%	74%	63%	94%	76%	84%	89%	n.v.t.
Lisa	✓	Nee	23	30%	60%	0%	98%	100%	100%	98%	EL
Tim	✓	Nee	19	0%	40%	100%	0%	0%	100%	0%	EL
Charlotte	✓	Nee	25	79%	85%	100%	99%	90%	100%	100%	BL
Peter	✓	Nee	23	89%	80%	50%	100%	90%	100%	100%	BL
Finn	✓	Nee	24	79%	90%	60%	100%	100%	100%	100%	BL
Lauren	✓	Nee	27	79%	90%	100%	100%	100%	100%	98%	BL
Sarah	✗	Nee	18	39%	40%	60%	96%	100%	100%	9%	EL
Liz	✓	Nee	24	40%	80%	60%	100%	100%	100%	90%	EL
Robert	✓	Nee	13	59%	80%	80%	100%	90%	100%	100%	EL
Gina	✓	Nee	40	59%	70%	90%	0%	100%	100%	100%	BL

sommige docenten niet voldoende computers beschikbaar, vielen meerdere lessen uit of hadden docenten simpelweg niet genoeg tijd om hun lessen voor te bereiden met behulp van het digitale resultatenrapport. Desondanks waren docenten positief over Gazelle. Ze gaven meer verschillende vormen van instructie en zagen mogelijkheden voor het gebruik ervan als basis voor differentiatie in de klas (zie de afbeelding van het resultatenrapport).

Een docent van havo/vwo 1 merkte op: 'De leerlingen die veel groen hebben, heb ik eruit gepikt, die kunnen vrijere opdrachten aan. De andere leerlingen, krijgen later gewoon meer oefenopdrachten. Dat heb ik ook met hen besproken.'

Bewust van eigen leesgedrag

Hoe effectief het oefenen in een digitale leeromgeving is voor het tekstbegrip van leerlingen, hangt ook af van hun eigen inzet en betrokkenheid. Resultaten van een derde studie toonden aan dat de betrokkenheid en het leesgedrag van leerlingen voor een groot deel bepalend zijn voor hun tekstbegrip na zes weken. Hoe meer tijd leerlingen in het programma investeerden en hoe

accurater hun zelfinschatting was, hoe beter de resultaten waren. Een verontrustende bevinding was echter het feit dat meer dan de helft van de leerlingen gemiddeld weinig tijd aan het programma besteedden, nauwelijks hints openden en laag scoorden op de oefenopgaven. Daarbij was hun zelfinschatting minder accuraat, wat inhoudt dat deze leerlingen zich vaak niet bewust waren van hun slechte prestaties. Het is dus voor docenten ook van belang om leerlingen te laten reflecteren op hun eigen tekstbegrip en leesgedrag, om zo hun zelfinschatting op het gebied van begrijpend lezen te bevorderen. Dit geldt overigens voor leerlingen in zowel havo/vwo als vmbo, er werden geen duidelijke verschillen in gedrag tussen onderwijsniveaus gevonden. Samengevat kan het leesbegrip van brugklasleerlingen in de geschiedenisles gestimuleerd worden door zelfstandige, digitaal ondersteunde oefening en gedifferentieerde leesinstructie in de les. Dit is echter afhankelijk van zowel de leerling (het eigen leesgedrag) als de docent (de leesinstructie) en de school (de contextfactoren). Wanneer deze drie elementen goed op elkaar afgestemd zijn, is er sprake van een goede basis voor begrijpend lezen. ■

Verder lezen

Marlies ter Beek, Alma Spijkerboer, Leonie Brummer en Marie-Christine Opdenakker (2019). *Gemotiveerd, actief en zelfstandig lezen. Hoe een digitale leeromgeving zowel de leerling als de docent kan ondersteunen bij het begrijpend lezen van informatieve tekstvakteksten in het voortgezet onderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen. Gefinancierd door het NRO (projectnummer 405-15-551). Eindrapportage en meer informatie over het onderzoeksproject zijn te vinden op www.rug.nl/gmw/gazelle.

Carla van Boxtel en Jannet van Drie, 'Leer de vaktaal gebruiken: taalgericht geschiedenisonderwijs helpt leerlingen de stof te begrijpen', in: *Kleio*, 51 (3), 2010, pp. 18-22.

Maike Hajer en Theun Meestringa, *Handboek taalgericht vakonderwijs* (Coutinho, Bussum 2009).

Jannet van Drie, *Taalgericht vakonderwijs in de mens- en maatschappijvakken: een handreiking voor opleiders en docenten* (Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, Amsterdam 2015).

Effecten van tekstbegrip op historische kennis

Momenteel wordt onderzocht of het digitaal oefenen met begrijpend lezen van informatieve geschiedenisteksten op de lange termijn een positief effect heeft op de historische begripkennis van leerlingen. Oftewel, wat leren en onthouden leerlingen door te oefenen met begrijpend lezen, en welke factoren zijn hierop van invloed? De resultaten van deze vierde studie zullen op termijn digitaal worden verspreid. Wilt u over dit onderzoek op de hoogte gehouden worden, dan kunt u een e-mail sturen naar m.ter.beek@rug.nl of updates volgen op twitter via @Marlies_terBeek.